

Beteckning: Rel C vt 2003:1

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Trick or Treat?

En studie om argument för och emot halloween i Sverige

Lena Larsson
Juni 2003

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Olof Sundqvist

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING

1.1 Introduktion	3
1.2 Syfte och frågeställning	3
1.3 Metod, material – källkritiska problem	4
1.4 Teoretisk ansats	5
1.5 Disposition.....	5
1.6 Forskningsläge och uppsatsens relevans	6

2. BAKGRUND

2.1 Keltisk mytologi	7
2.2 Kulthandlingar och symboler	8
2.3 Världsbilder	10
2.4 Samhainhögtiden	12
2.5 Från samhain till halloween.....	12

3. HALLOWEEN I SVERIGE

3.1 "Glada" pumpor och spöken.....	13
3.2 Tema död/fest	14

4. UNDERSÖKNING

4.1 Källmaterial	15
4.2 Analys av resultat	24

5. Sammanfattande slutdiskussion..... 26

Källor och litteratur 29

1. INLEDNING

1.1 Introduktion

I Sverige under 1990-talet uppstod ett nytt fenomen gällande seder och bruk. Det handlar om halloween, som allt fler människor firar – barn som vuxna. Ämnet för uppsatsen är som titeln antyder att belysa halloween och svenskars argument för och mot seden. Ordet i sig är en förkortning av All Hallows Eve, som betyder allhelgonaafton. Denna anglosaxiska sed kom till USA under 1840-talet, för att vidare nu i våra dagar även introduceras här.

Att studera olika fenomen i vår samtid finner jag intressant. Jag tror att det speglar ett behov som finns i samhället som helhet. Min B – uppsats i religionsvetenskap ägnade jag åt tibetansk buddhism som fått stor genomslagskraft världen över – kanske inte alltid rent ideologiskt, men ur behovet av andlighet så är det allt fler människor som tar till sig valda delar av den buddhistiska filosofin. Genom meditation så övar man upp sin förmåga att tränga in i sitt medvetande, vilket leder till inre stillhet, frid och lycka. Människor söker ett mönster för att tolka sitt liv.

Vi lever i ett konsumtionssamhälle där det råder mångfald. Var och en har frihet att tro, att forma sitt liv, allt efter egen övertygelse. En mängd nya rörelser och företeelser växer fram, vilket halloween som högtid är ett exempel på. I och med att det finns mycket som talar för att halloweenfirandet komma för att stanna, är min ambition att öka kunnandet kring temat. Då halloween som högtid har urgamla anor från keltiska områden utgör keltisk mytologi uppsatsens bakgrund. Mycket av ”det keltiska” möts idag med stort intresse i den västliga världen, vilket bl a tar sig i uttryck i New Age präglade miljöer, i musik, inom konst etc. Keltisk andlighet har därmed fått en påtaglig renässans. Det som dock står i centrum för undersökningen är svenskars inställning till högtiden.

1.2 Syfte och frågeställning

Trots att halloween som festsed saknar historisk förankring ur svenskt perspektiv, har den i Sverige mycket snabbt fått bredare spridning i och med att allt fler människor deltar i firandet. Så finns det andra som känner motstånd och medvetet väljer att inte delta. Oavsett uppfattning finns oftast underliggande grundantaganden som utgör en slags bas för individens sätt att se, vilka jag vill ”synliggöra”. Frågan som uppsatsen söker besvara är svenskars argument för och emot halloween. Vad är det egentligen vi firar och varför? Uppsatsens huvudsakliga syfte

är således att undersöka, vidare presentera en klargörande tolkning av människors inställning till seden.

1.3 Metod, material – källkritiska problem

Uppsatsen är en kvalitativ studie, baserad på skriftligt källmaterial. Det samlade materialet är bl.a. från en fältstudie, utförd 1997. Undersökningen omfattades av ett större projekt kallat ”Den internationella kulturens påverkan för den svenska kulturutvecklingen”, vars syfte har varit att studera sedens spridning och utformning. Jag har även tagit del av en samling tidningsurklipp gällande halloween. Källmaterialet finns arkiverat på Folkminnesavdelningen vid språk och folkminnesinstitutet i Uppsala. Utifrån mina frågeställningar har jag undersökt den argumentation som texterna uttrycker.

Myten utgör en intressant kunskapskälla i sammanhanget. Den uttrycker uråldriga föreställningar och trosuppfattningar hos människor som omfattades av hela det keltiska folket. Förutom relevant litteratur i ämnet är därför den sagolitteratur som nedtecknades av iriska munkar en källa för uppsatsen. Sagorna berättar om de iriska kelternas allra äldsta myter. Dessa berättelser är tillsammans med de grekiska och romerska den äldsta bevarade skrivna litteraturen i Europa.¹

Ur källkritiskt perspektiv finns brister i uppsatsens källor. Som historiskt dokument är kanske inte de nedtecknade sagorna hållbara, jag anser dock att det är en källa till kunskap. Uppfattningen om att det till stor del är gamla myter, riter och symboler som utgör källorna till våra tankebilder och vardag utgör därav utgångspunkten för denna uppsats. Historien visar hur kulturer med dess religioner, myter och symboler påverkas och sammanblandas med varandra, vidare uppstår det nya ritualer, texter och kultformer. Att studera argument har som metod sina begränsningar, här handlar det dock *inte* om att analysera en argumenterande text, utan om att försöka *synliggöra* de argument som texten uttrycker. Min intention är därför att genom analys av befintligt källmaterial och tidigare forskning kunna urskilja ett kulturellt mönster, tankar och värderingar i frågan.

¹ Ross, Anne 1986: 13

1.4 Teoretisk ansats

Den teoretiska ansatsen som grund för uppsatsen är att olika utgångspunkter skapar skilda uppfattningar. Kyrkans motstånd och försök att reducera betydelsen av halloween grundar sig på kristen etik. Uppfattningen om att halloween är en kulturell sed med stor betydelse och innebörd, d.v.s. en folkfest värd att bevara har sin grund i synen på ockultism och en tilltro till andra tros- och livsåskådningar än den traditionella kristna. Detta är två uppfattningar som står i motsats till varandra. Halloween är inte en helt neutral sed, utan den väcker till känslor och debatter med många argument för och emot. Den tro och de livsvärden vi bär påverkar mer eller mindre vårt sätt att ta ställning och handla i olika situationer. Det finns grupper i samhället som har en etablerad livsåskådning, andra bär på en mer individuell livsåskådning som inte alltid uttalas lika tydligt. Det finns dock ett stort intresse idag för människors tro och värderingar, både från samhällets sida som hos enskilda. En definition av livsåskådningsbegreppet, etablerad av Anders Jeffner – samhällsvetare, lyder:

En livsåskådning är de teoretiska och värdemässiga antaganden som utgör eller har avgörande betydelse för en övergripande bild av människan och världen och som bildar ett centralt värderingssystem och som ger uttryck åt en grundhållning.²

Livsåskådningens teoretiska delar består av moraliska övertygelser samt föreställningsvärld.³ Det sistnämnda omfattar allt från föreställningar om historien, det materiella, om framtiden, om Gud, om vad som är tillåtet och inte, d.v.s. vad vi bör göra och inte. Enligt min uppfattning är teorin användbar i sammanhanget, då jag avser att studera vilka värderingar som återspeglas i människors attityder till den nya seden halloween och dess mening.

1.5 Disposition

Förutom inledningskapitlet består uppsatsen i huvudsak av tre delar, varav en ägnas åt uppsatsens bakgrund, som är keltiska myter, symboler och världsbilder. En annan del belyser hur halloween kom att introduceras här i Sverige från USA och hur den kommer till uttryck etc. Tematiskt behandlas ”döden”, samt ”festen”, vilka är två centrala teman för halloween. Den tredje delen ägnas åt undersökningens resultat. Slutligen följer en sammanfattning av uppsatsen. En del av uppsatsen har således ett historiskt perspektiv, en annan del har ett nutidsperspektiv.

² Kallenberg, Bråkenhielm, Larsson 1997: 16

³ Ibid s 22

1.6 Forskningsläge och uppsatsens relevans

Forskning kring keltisk religion både vad gäller den förkristna tiden samt om det kristna keltiska kulturarvet är omfattande. För denna uppsats har boken *Keltiska sagor och myter – från druiderna till Kung Arthur* (1986), av Anne Ross, varit givande. Ross är specialist på forntida keltisk kultur och har översatt keltiska sagor från tidig walesiska och iriska. Keltisk andlighet har som tidigare nämnts återupptäckts. Att det finns ett stort intresse för det keltiska märks i och med den mängd böcker som publicerats de senaste åren, främst från de brittiska öarna och i USA.⁴ Harald Olsen har givit sitt bidrag med boken *Keltisk andlighet* (2000). Genom att han presenterar texter från inte mindre än tretton sekler, från 500-talet till 1800-talet, får läsaren ta del av symboler, bilder och tankar. Marianne Görmans skildring *Nordiskt och keltiskt Sydskandinavisk religion under yngre bronsålder och keltisk järnålder*, (1987) visar på likheter mellan den nordiska och keltiska världen. Jag har dock varit mest intresserad av hennes belägg för den typiskt keltiska huvudkulten.

I syfte att få djupare kunskap om ”myten” som begrepp har jag använt mig av Olof Sundqvist och Anna Lydia Svalastogs (red.) *Myter och mytteorier – Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser* (1997). Boken består av en samling religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala. Den ger en bild av hur begreppet inte längre bara står för ”gamla gudar och heroer”, utan något mycket mer. Likt begreppet religion, har också myten olika dimensioner, vilket gör att det finns en analytisk möjlighet, d.v.s. mytbegreppet kan fungera som ett hjälpmedel inom forskningen. För uppsatsens teoretiska ansats har jag koncentrerat mig på följande böcker: *Människan i världen – Om filosofi, teologi och etik i våra världsbilder* (1992), av Carl Reinhold Bråkenhielm, samt *Tro och värderingar i 90-talets Sverige – Om samspelet livsåskådning, moral och hälsa* (1997), av Kjell Kallenberg, Carl Reinhold Bråkenhielm och Gerry Larsson. Den förstnämnda behandlar världsbilder som våra övergripande bilder av tillvaron, samt hur de förändras över tid. Ur olika tankeelement ersätts gamla av nya. Den andra boken om tro och värderingar i vår tid utgör exempel på livsåskådningsforskning, d.v.s. studiet av världsbild och värderingar i människors tänkande. Till stor del handlar boken om likheter och skillnader mellan de människor som har en kristen/religiös syn på livet och de som inte har det.⁵ Även nämnda bok av Olsen berör temat ”livsvärden”. Liselotte Frisk, som är en av Sveriges främsta forskare i nyreligiositet, publicerade en bok 1998 som är användbar i sammanhanget, då jag har en tes om att

⁴ Olsen 2000: 8

⁵ Kallenberg, Bråkenhielm, Larsson 1997: 30

halloween som företeelse är ett uttryck för New Age. Bokens titel är *Nyreligiositet i Sverige – ett religionsvetenskapligt perspektiv*. Begrepp som värdegrund, livsåskådning är idag teman som ligger till grund för många studier och pågående forskning. Som blivande lärare har jag noterat hur begreppet värdegrund genomsyrar utbildningen. Den innehåller de normer som vi anser bör vara grundläggande i mänskligt liv, d.v.s. värdegrunden vill samla folket kring livsregler och livsideal förankrat i samhället. Forskning som berör uppsatsens kärna, nämligen halloween är däremot begränsad. Agnetha Lilja – etnolog, har i en undersökning studerat halloweenfirandet lokalt i Uppsala och Stockholm. Genom att gå ut på fältet har hon i huvudsak fokuserat på hur handel och massmedia propagerat för firandet. Sin framställning har Lilja kompletterat med undersökningar utförda mellan åren 1995 – 1997 av andra forskare och etnologistuderande vid språk och folkminnesinstitutet i Uppsala. *Sockrade hjärtan och godissugna spöken – Alla hjärtans dag och Halloween – två nya festseder i Sverige*, är titeln på Agnetha Liljas bok som publicerades 1998. Inom Sverige är Agnetha Lilja den enda i sitt slag som berör temat, men hon har som framkommit fokuserat på det kommersiella perspektivet. Detta motiverar till uppsatsens relevans enligt min mening. Något som däremot finns och som bör nämnas är att det redan i bibliotekshyllor finns rikligt med böcker i hur man bäst *firar* halloween. Böckerna riktar sig till generationen yngre, och skildrar spökhistorier från såväl Amerika som från England. De ger tips om ruskiga skräckfilmer, tips om ”mysiga” skräckstunder etc. Böckerna berättar även om hur barnen skall gå tillväga för att ”se in i framtiden”.

2 BAKGRUND

2.3 Keltisk mytologi

Uppsatsens bakgrund är relevant i sammanhanget, då halloween har sitt ursprung från keltisk tradition. Kelterna var ett folk som en gång bodde i större delen av Europa. Den keltiska kulturen uppstod troligen 2000 f. Kr, och har haft stor betydelse för hela den europeiska kulturen. Vid tiden för 400-talet f. Kr. var kelterna ett stort och mäktigt folk som bestod av flera stammar med olika namn, men som alla kallades *keltoi*.⁶ Med en politisk organisation, ett mäktigt prästerskap (druider se.kap.2.4) religiösa traditioner och språk, skapades ett band mellan de olika stammarna. Kelterna hade bl.a. ett högt tekniskt kunnande, de var också väldigt framstående inom konsthantverket. Religionen med dess kunskap ansågs vara helig. De hedniska kelternas gudar var en stor del av människornas liv och vardag. Än idag lever minnena kvar av de gamla gudarna och hjältarna, vilket kommer till uttryck vid olika

högtider, som en gång firats mycket stort till deras ära. Vår tids halloween var en fest tillägnad dödsjuden samhain. (se. Kap. 2.4) Men det var också en slags nyårsfest som markerade att sommaren var slut och vintern började. Alla de attribut vi använder då vi firar har således sitt ursprung i den keltiska festen samhain. Ett exempel är den utskurna pumpan som är en kvarleva av den gamla huvudkulten.⁷ (se. Kap. 2.2 om ”kulthandlingar och symboler”)

Innan sagolitteraturen nedtecknades vid tiden för 1100-talet, hade berättelserna om gudar, gudinnor, hjältar etc, levt länge genom muntlig tradition.⁸ I och med kristendomen försvann en del gudar, medan andra upptogs som kristna helgon. På samma sätt som det inte fanns någon skarp gräns mellan det religiösa och vardagslivet, fanns ingen uppdelning mellan myt och historia, utan berättelsernas funktion var bl a att förmedla erfarenheter och upplevelser till kommande generationer om såväl gudar, människor och andra väsen.⁹ I och med att de nedtecknades, har vi idag möjlighet att ta del av dess vittnesbörd.¹⁰ I sammanhanget är det den traditionella religionshistoriska definitionen av begreppet myt som är den rätta, nämligen att ”en myt är en berättelse om gudar och andra väsen (jättar, monster, alver, dvärgar, heroer och människor). Myten är således mångdimensionell, den ger t ex uttryck för samhällets normer och religiösa trosuppfattningar, samt om världens och människans ursprung. En myt är en narrativ redogörelse av händelser som äger rum i en ”mytisk tid” och i ett ”mytiskt rum”.¹¹ Fenomenet mystik är dock något som funnits i alla tider. Att i en vision uppleva verkligheten som annorlunda, litet eller stort. Då en mystiker upplever mötet med det gudomliga förändras verkligheten – det upplevda *är* en reell verklighet.¹² Många forskare har framhållit den keltiska myten, och menar att flera av de stora keltiska helgonen helt klart var mystiker. Den starka känsla för platser som många kristna kelter hade – upplevelsen av gräns mellan övergång mellan livet på denna sidan och på den andra sidan, var även av mystisk karaktär.¹³ Tanken om landet i sig som ett ”mytiskt väsen” har också funnits.¹⁴ Hela den för-

⁶ Ross, Anne 1990:11

⁷ Ibid 128

⁸ Görman, Marianne 1987:26, 27

⁹ Sundqvist, Olof, ur Sundqvist, Svalastog (red) 1997:93

¹⁰ Ross, Anne 1990:14

¹¹ Sundqvist, Olof, ur Sundqvist, Svalastog (red) 1997:94

¹² Föreläsning ”religionsperception”, Åke Tilander 20/11 - 01

¹³ Olsen, Harald 2000:45

¹⁴ Sundqvist, Olof ur Sundqvist, Svalastog (red) 1997:98

kristna keltiska kulturen präglades i hög grad av en högt utvecklad andlig medvetenhet, där religionen baserades på en högt utvecklad kunskap om naturen.¹⁵

Lebor Gabala, är en skriftlig källa som i hög grad vittnar om mystikfyllda händelser. Verket, även kallad ”invasionsboken”, är en vittnesbörd om blodiga strider i kampen mellan det onda och det goda, om mystiska möten med den andra världen, om skördefester etc. Sagorna berättar om hur människor, gudar och andra väsen besökt varandras världar, de har övertagit egenskaper och funktioner från varandra, de har hjälpt varandra och stridit mot varandra.¹⁶

2.4 Kulthandlingar och symboler

Det finns flera teorier om hur religionsmöten och religionsspridning kan gå tillväga. Oavsett hur, så visar historien att då olika religioner med dess myter och symboler integreras i varandra, uppstår nya former ur det gamla. Den kristendomsform som utvecklades i de keltiska områdena kännetecknades framförallt av dess förhållande, dess förankring till den förkristna kulturen och religionen.¹⁷ Exempel på olika aspekter av kultkontinuitet är valet av kultplatser, byggnader, kultfunktionärskontinuitet och handlingskontinuitet.¹⁸ Vad det gäller den kristendomsform som utvecklades i de keltiska områdena kring Irland och på de skotska öarna, kommer denna kontinuitet till uttryck på flera sätt. De nya kristna helgedomarna t ex, placerades på gamla förkristna kultplatser. Kyrkor och kloster byggdes på samma platser där man under förkristen tid haft utomhusgudstjänster. Som tidigare nämnts, försvann en del gudar medan andra ”döptes om” till kristna helgon, blev därmed en del av legendtraditionen kring den personen. Ett annat exempel som talar för kontinuitet är hur symboler förenas. Den keltiska kristendomsformens huvudsymbol, det särpräglade högkorset med ringen i korsets mitt som enligt förkristen tro symboliserar solen. På detta sätt integreras ett tecken på den gamla förkristna soldyrkan i själva den kristna huvudsymbolen.¹⁹ (se uppsatsens titelblad) Denna kombination av kors och cirkel, där korsarmarna sträcker sig utanför cirkeln kallas för queste-kors. Namnet queste kommer av ett gammalt verb för ”söka”, ”sträva”, ”jaga efter utmaningar”. Syftar då på jakten efter ridderliga äventyr som bevis på mod och mandom.²⁰

¹⁵ Olsen, Harald 2000:18

¹⁶ Ross, Anne 1990:14

¹⁷ Olsen, Harald 2000:25

¹⁸ Föreläsning ”möten mellan kulturer”, Olof Sundqvist 24/10-02

¹⁹ Olsen, Harald 2000:27, 28

²⁰ Biedermann, Hans 1997:235

Den mest typiska keltiska religiösa symbolen utgjorde det mänskliga huvudet. Flera antika skriftställare berättar om kelternas sed att halshugga sina tillfångatagna fiender, för att sedan ta hem och smycka sina hus med dem.²¹ Genom att tillbe sina fienders huvuden, skyddades man mot de onda krafter som huvudena hade.²² Från äldsta tid har huvudet varit ett grundmotiv, dels som en självständig kult, dels i förbindelse med andra kulturer.²³ Då alla former av vatten uppfattats som heliga av kelter, såsom floder, sjöar och hav,²⁴ ansågs huvuden placerade i vatten ha en särskild stark magisk kraft. Kelterna avbildade ofta huvuden och i deras berättelser talas mycket om avhuggna huvuden. Det tyder på att detta folkslag trodde att huvudet var ”själens boning”, och att det fanns såväl goda som onda. Huvudkulten genomsyrar således hela den keltiska religiösa traditionen under både den förromerska, romerska och under den förkristna tiden och förekommer inte bara över hela det keltiska området, utan även i Skandinavien fanns dyrkan som en del av kulten.²⁵

Under havets vågor fanns lyckoriket, fritt från falskhet, bekymmer, sjukdom och död. Där väntade ljuva kvinnor, där ljud ljuv musik etc.²⁶ De brinnande ljusen är en urgammal symbol för hoppet om evigt liv. Senare i de keltiska klostren och kyrkorna var elden en symbol för guds närvaro. I ett av Irlands största kloster skall den enligt traditionen ha brunnit sammanhängande i mer än 1000 år.²⁷ Under samhain då döda kom till de levandes värld, tändes eldar för att vägleda dem. Den karakteristiska symbolen för kelternas verklighetsuppfattning är ”den keltiska knuten”. Dess mönster av hopkedjade spiraler och sammanflätade band uttrycker att allt både i himmel och på jord hänger samman.²⁸

2.5 Världsbilder

Bråkenhielms avhandling behandlar olika världsbilder, varav en är den *teocentriska*. Ytterligare övergripande tolkningar av tillvaron går under en *antropocentrisk* världsbild, samt den *biocentriska*. I syfte att åskådliggöra har han i en teoretisk modell kategoriserat dessa, d.v.s. Bråkenhielm visar på hur olika tankeelement kan kombineras med varandra. Det finns inte bara en enda form av t.ex. en teocentrisk världsbild, utan det finns en mängd tankar och

²¹ Görman, Marianne 1987:161 Kelternas vördnad för huvudet styrks av fornfynden

²² Ross, Anne 1990:128

²³ Ibid:172 se även Green, June Miranda 1993:71

²⁴ Görman, Marianne 1987:45

²⁵ Ibid:161

²⁶ Biedermann, Hans 1997:315

²⁷ Olsen, Harald 2000:11

²⁸ Ibid 75

idéer som går under en och samma benämning.²⁹ Det är således inte helt lätt att kartlägga människors tolkning av tillvaron, men genom t ex religionens symbolvärld får vi dock några tankefragment om hur dåtidens människor tolkade världen och universum, samt inblick i hur gamla världsbilder ersatts av nya. Uppfattningen om det är Gud, människan eller naturen som betraktas som det mest betydelsefulla – det centrala har skiftat mellan olika kulturer och över tid.³⁰

En enkel och tydlig definition av begreppet världsbilder är *övergripande bilder av tillvaron*. Trots att det teoretiskt finns skillnader mellan världsbild, livsåskådning, religion och ideologi, så finns en nära koppling.³¹ Keltisk andlighet präglas av ett holistiskt tänkesätt, d.v.s. allt hänger samman. (se kap.2.2 om ”den keltiska knuten”) Ingenting existerar – människa, natur, ande och materia,³² allt är en del av en stor helhet. Den förkristna keltiska mytologin som var en källa till verklighetstolkning, liksom den rådande naturreligionen kom att föras över till det kristna skapelsetänkandet. Flera ceremonier och högtider, såsom samhain som var starkt knutna till årets och naturens rytm, ”döptes om” och passade på så sätt in i den kristna kalendern och föreställningsvärlden.³³ I och med att man inom den keltiska tron betraktade naturen som en spegelbild av skaparen, fanns ett behov och en respekt för den, som på olika sätt kom till uttryck.³⁴ Som framkommit i uppsatsen, har kelterna haft en mycket stark tro på det övernaturliga, själens odödlighet och en gudomlig närvaro på jorden. I den förkristna keltiska kulturen dyrkades många gudomligheter i en hierarki av gudar och gudinnor.³⁵ Av de hedniska kelternas gudar så var *Danu* modergudinnan. Dyrkad på rätt sätt var det hon som gjorde landet fruktbart och skänkte folket fred och välstånd. Guden *Dagda*, dyrkades som Irlands fader, ”den gode guden”. Alla gudar från modergudinnan kallades ”den Andra världens folk”.³⁶ Den kanske mest kända gudinnan är fruktbarhetsgudinnan Brigid – som blev missionshelgonet heliga Brigid.³⁷ (ca 450-520)

²⁹ Bråkenhielm, Carl Reinhold 1994:21

³⁰ Under tidig medeltid dominerade en *teocentrisk* världsbild, d.v.s. Gud utgjorde det centrala. I den *antropocentriska* världsbild som sedan växte fram ansågs människan utgöra universums medelpunkt. Inom den *biocentriska* världsbilden ses människans plats som en del i ett omfattande livssammanhang. Se Bråkenhielm 16, 17

³¹ Ibid 11

³² Olsen, Harald 2000:47

³³ Olsen, Harald 2000:73

³⁴ Ibid 74

³⁵ Ibid 18

³⁶ Ross, Anne 1986:98

³⁷ Ibid 99

2.4 Samhainhögtiden

Det var de keltiska prästerna och lärarna – druiderna, som till en början höll fest för dödsguden Samhain. I och med att kelternas prästerskap ansågs ha djup religiös insikt, hade de hög status. Detta kom sig till uttryck allt från spådomar till förbannelser. Det var druiderna som ledde alla religiösa ceremonier.³⁸ De beordrade människor att släcka alla ljus inomhus och istället tända eldar utomhus. Det var stora bål helgade åt samhain och de döda, där olika gåvor offrades. Som härskare över de döda gav Samhain tillåtelse att vända åter till sina jordiska boningar kvällen före det nya keltiska årets första dag. För människor blev gudarnas värld synlig denna dag och det var en tid fylld av övernaturliga företeelser och faror.³⁹ Solguden delade helgdagen med dödsguden och tackade för årets skörd.⁴⁰ Halloween är ett exempel på att när olika trosföreställningar sammanblandas med varandra, uppstår nya former.

Med kristendomens intåg på 500-talet förändrades samhain men istället för att förbjuda hedendomens gudar så bestämdes av påven att de skulle kristnas. I och med detta så kom dock en del keltiska gudomar att uppfattas som demoniska och onda. Samhain uppfattades som den farligaste och den mest ödesmättade högtiden under hela det keltiska året, då det var möjligt för vanliga dödliga att komma in i den Andra världen under samhain, krävdes det mod för gudarna kunde spela människorna olika spratt.⁴¹ Under samhain placerade därför kelterna ut huvuden med talgljus i, med tron att hålla illasinnade makter på avstånd. Enligt en annan myt, hade de som var ute under samhain ljusförsedda rovor utskurna till ansikten. Lyktorna representerade den irrande själen efter smeden Jack som varit för ond för att komma in i himlen och som inte heller släpptes in i helvetet, eftersom han överlistat själva Djävulen. Utestängd från himmel och helvete hällde han glödande kol i de rovor han åt och använde dem som lyktor för att lysa upp sin olyckliga vandring på jorden.⁴²

2.6 Från samhain till halloween

I alla tider uppstår nya rörelser och fenomen, vilket halloween som högtid är ett exempel på. Som framkommit har firandet sitt ursprung i den uråldriga keltiska festen samhain. Med kristendomen kom samhain att med början på 500-talet att förändras. Påven instruerade dock

³⁸ Olsen, Harald 2000:19

³⁹ Herlits, Gillis - folklivsforskare

⁴⁰ Lilja, Agneta 1998:44

⁴¹ Ross, Anne 1990:128

⁴² Lilja, Agneta 1998:43, 44

missionärerna att gå varsamt fram och inte bara förbjuda det gamla folkliga, hedniska sättet att fira. Bättre var då att kristna folket för att åstadkomma förändring. Men det var inte så lätt. Då alla helgons dag infördes år 731 av den katolska kyrkan var det i syfte att ersätta samhain. Då det inte lyckades gjordes ett nytt försök på 1000-talet. Trots kyrkans ambitioner om att i stillsam form införa en dag för människor att be för de dödas själar, fortsatte många att fira festen – som en tid då de döda vandrade runt bland de levande. Dock var firandet inte helt opåverkat av den kristna etiken och moralen. Halloween utvecklades därmed till en blandning av hedniskt och kristet. Det var så traditionen kom att introduceras i USA på 1840-talet. Många irländare, både katoliker och protestanter tog med sig seden då de utvandrade. Halloween fick snabbt fäste i USA. Från att ha varit en sed för vuxna, utvecklades halloween till en fest för barnen. Det skapades ett tillfälle där barnen kunde skämta med de vuxna.⁴³

3. HALLOWEEN I SVERIGE

3.1 ”Glada” pumpor och spöken

I och med att Sverige hämtar mycket inspiration från USA, har även denna sed kommit till oss. Det var under 1990-talet som halloween introducerades i Sverige. Butikskedjan KappAhl, matvarubutiker, blomsteraffärer, konditorier, restauranger, McDonalds m.fl. anordnade jippon och erbjudanden av olika slag.⁴⁴ Idag har det spridits till alla handlare. Överallt skyltas det upp till halloween.

Huvudsymbolen för halloween har blivit pumpan som urholkas och förses med en glad mun och ögon. Med ljus i symboliserar den Jack, som dömts till att evigt vandra runt på jorden med sin lykta. Att det just blivit pumpan beror på den goda tillgången på grönsaken i Amerika. I den gamla världen användes betor eller potatis. Pumpan är således ett amerikanskt påfund. Den symboliserar även årstiden. Det har skördats, det är höstens övergång till vinter. Pumpan skapar därmed en slags skördeatmosfär. Våra tillbehör såsom spöken, skelett, häxor och troll symboliserar det övernaturliga. Att klä ut sig blir allt vanligare – helgen legitimerar till skräckmaskerader. Enligt en artikel, rapporterade skämtartikelfirman Butterick´s redan år 2000 en omsättning kring halloween som överträffar julhandeln i volym och intensitet. Det såldes då i Sverige häxhattar, dödskallar, blodiga svärd, spökdirakter, självlysande skelett och ihåliga pumpor för ca 6 miljoner kronor.⁴⁵ Det mesta går i färgerna orange och svart.

⁴³ Lilja, Agneta 1998:44, 45

⁴⁴ Ibid:59

⁴⁵ Uppsala Nya Tidning 9 november 2000, Bertil Mollberger, kopia av originalet SOFI, Uppsala

–”Klätt ut oss, har vi alltid gjort och skojat med döden likaså”, säger Ingeborg Borgenstierna, intendent på Nordiska Museet i Stockholm. Hon tycker att halloween är en tradition vi bör ta till oss, då den uppmanar till lekfullheten.⁴⁶ I motsats till hennes argumentation om att halloween är ett tillfälle för lek, godis, mat och dryck finns det många som reagerar starkt mot såväl skämten om det övernaturliga som mot den enorma maskeradindustri som halloween för med sig.

Alla inslag i halloweenfirandet har sina rötter från hednisk tid, vilket ”trick or treat”, är ett exempel på. Ursprungligen handlar det om tiggeriet som de invandrande folken förde med sig när de kom till nya länder. Idag är traditionen att barnen klär ut sig och går på s.k. tiggarrått. Den som öppnar sin dörr har att välja mellan ”trick or treat”. Antingen bjuder man på godis, eller riskerar att utsättas för diverse bus.⁴⁷

3.2 Tema död – fest

Ytterst är det två teman som förenas i firandet av halloween. Det kan tyckas märkligt att halloween fått sådan enorm genomslagskraft trots att det till stor del handlar om skrämsel, ondska och död. Min tanke är att det kan vara en slags reflektion av vårt samhälle, där det faktiskt finns mycket av just ondska och död. Det kanske finns ett omedvetet behov av att under fest ta upp dessa teman. Något som förenar alla kulturer är just att blanda samman dessa teman i olika uttrycksformer.

Då allhelgonahelgen traditionellt ägnats till minne av de döda på ett stillsamt och seriöst sätt, ter det sig motsägelsefullt för många då halloweenfirandet också har dödstemat som det centrala. I och med att halloween även innebär en höstfest har allhelgonahelgen fått ett nytt inslag. Allhelgonafirandet står för ett förhållningssätt till döden, d.v.s. den har drivits undan till kyrkogårdar. Halloween för en hållning där döden är tillbaka – döden betraktas på ett annat sätt. Uttrycket för det är all maskering till spöken, lik och annat. På något sätt testas gränsen för livet och framtiden; går in i döden och återvänder sedan från den igen. Det hela handlar om tillfällig förvandling.⁴⁸

⁴⁶ Aftonbladet 30 oktober 2000, Ingeborg Borgenstierna, reporter Lillemor Dahl, kopia av originalet SOFI, Uppsala

⁴⁷ Uppsala Nya Tidning 1997, Annika Gustavsson, kopia av originalet SOFI, Uppsala

⁴⁸ Lilja, Agneta 1998:75

Detta får mig osökt att tänka på ett uttalande jag vill citera av Juan Carlos Gumucio – universitetslektor, tidigare verksam vid Gävle högskola att:

Vi dansar, skrattar och firar i skuggan av döden - vi lider i skuggan av livet.

Hur kan vi människor överhuvudtaget leva med den stora vissheten om den förestående döden? Jo, för att vi ska klara av det, måste vi finna något. Det gör vi genom att vi förmår att skratta – det är människans gränslösa existens.

4. UNDERSÖKNING

4.1 Källmaterial

Utifrån uppsatsens frågeställning har jag fördjupat mig i arkivmaterial från SOFI, Språk- och folkminnesinstitutet i Uppsala arkivcentrum. Ur Agneta Liljas material har jag tagit del av ett 40-tal skriftliga redogörelser för vad olika personer vet om halloween som sed, huruvida personen firar högtiden eller inte, samt om det är en sed som vi behöver eller kan klara oss utan etc. Materialet är av berättande karaktär, d.v.s. personerna har fritt utifrån sig själva delgivit sina åsikter och funderingar kring företeelsen.

Då frågan som uppsatsen söker besvara handlar om svenskars argument för och emot halloween har jag valt att också presentera undersökningens resultat utifrån de olika argumenten som texterna uttrycker, d.v.s. *för* eller *emot*. Under arbetets gång har jag dock noterat ytterligare en ståndpunkt som får utgöra en kategori för sig. Det är alla de som *inte* tar ställning till halloweens intåg i Sverige, utan ser på hela fenomenet på ett mer neutralt sätt. Jag har valt att först redogöra för det material som omfattades av projektet ”Den internationella kulturens påverkan för den svenska kulturutvecklingen” som ingår i Liljas studie. Därefter redogör jag för mina tolkningar ur det samlade tidningsmaterialet från nämnda arkiv.

Argument för halloween

Ur de skriftliga redogörelserna som visar på en positiv inställning till halloween utgör följande citat ett exempel på:

Jag tycker att helgen är en rolig sed som livar upp hösten. Det var bra att den kom hit, även om det är skönt att det (än så länge) inte är lika extremt som i USA. Det är viktigt att den

inte blandas ihop med Alla helgons dag, som ju är till för att minnas de döda och tända ljus på gravarna. Därför är det bra att hålla isär högtiderna, så att Halloween blir avklarat den 31 oktober.⁴⁹

Citatet ovan är ett vad man brukar kalla för ett ”typiskt” exempel, d.v.s. det visar på det resonemang som de flesta positiva intar då de argumenterar *för* halloween. En annan person uttrycker sin inställning på följande sätt:

Att invandrare vill ta med sig sina traditioner och med sina landsmän fira på sina hemländers sätt är självklart naturligt. Vi svenskar kan då vara gäster vid sådana tillfällen och det kan bidra till bättre förståelse för andra kulturer ... Det är osvenskt så det förslår och dessutom tycker jag att det låter ganska otäckt ...⁵⁰

Detta citat tolkar jag som att en öppenhet finns för det mångkulturella, dock under förutsättning att traditioner inte sammanblandas med varandra. Jag uppfattar det som aningen motsägelsefullt. Undertecknad anser att då seden inte är en svensk sed, ska vi heller inte fira den. Det vi ska göra är att fira det som känns hemtamt och bra och inget annat. Slutsatsen av denna uppfattning är således att firande av halloween är en sed som vi inte behöver och alltså kan klara oss utan. Personen bakom texten argumenterar för en öppenhet – en vilja till ökad förståelse för andra kulturer, samtidigt visar texten något annat, det finns en motvilja inför det nya.

Argument mot halloween

Ett vanligt förekommande argument som faller under denna kategori grundar sig i en rädsla för att en redan etablerad tradition skall brytas, nämligen allhelgonahelgen. Ur materialet framträder att denna helg har stor betydelse och en djup innebörd för många människor, då de besöker kyrkogården för att tända ett ljus vid graven. Ett exempel som styrker denna uppfattning är följande:

Alla människor bör söka sig till en kyrkogård för att i skymningen beundra alla de lyktor och ljus som flämtar och skiner på gravarna. Det ger stillhet och ro som vi alla behöver emellanåt.⁵¹

⁴⁹ ULMA 39043 Anonym UPL Dalby Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

⁵⁰ ULMA 38650 Elma Dahl 1997 JTL Stugun Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

⁵¹ ULMA 38648 Aina Jonsson 1997 SDM Katrineholm Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

Ovanstående citat är ett exempel av många som visar på den oro som finns hos människor för att vi ska ”tappa bort” innebörden av allhelgonahelgen som enligt tradition bjuder till stillhet och stämning. Flera av personerna som omfattas av projektet uttrycker frågan *varför* vi överhuvudtaget ska ta till oss halloween med dess firande här i Sverige. Tron om att det inte vore möjligt att introducera seden utan all aktiv reklam från handel och massmedia framkommer också. Det är inget annat än kommersiella intressen som ligger bakom införandet skriver ett flertal i sina redogörelser. Ett mycket talande exempel på hur tro och livsvärde påverkar vårt sätt att ta ställning är en av de tillfrågade personerna som ger uttryck för en stark gudstro. Denna persons kristna föreställningsvärld präglar hennes moraliska övertygelser. Sina tankar om halloween som högtid uttrycker hon i en lång redogörelse, vilket följande är ett utdrag från:

Vi måste se upp med alla tendenser som vill locka och dra människor från Guds rike och Bibeln, som är Guds lärobok för de Kristna och ”pånyttfödda”, som en gång ska ärva och befolka himlen ...

... Vi måste hjälpas åt, alla som har någon tanke på, att en Gud leder hela skapelsen efter de lagar Han fastställde när han skapade allt och denna tidsålder begynte. Den onde vill också ha proselyter på sin sida en gång och är i full verksamhet med att förföra och förföra och förstöra. Förföra i dubbel bemärkelse, då ju mycket går ut på att krossa kristna värden. Vilket inte kommer att lyckas, då vi har en så stor och mäktig Gud, och bara en (säger en) Gud som leder allt och upprätthåller allt, med Sin Starka Hand ...

... Om detta är från Gud, kommer det att bestå, och mogna, varom inte kommer det att torka ut och försvinna i brist på intresse. Läs Bibeln får Du se, (och Ni).⁵²

Jag har noterat hur argumenteringen skiljer sig åt även bland kritikerna. En del talar om att halloween ytterst är en sed för barnen, medan andra betonar det motsatta, nämligen att allt det som halloween står för definitivt inte är något för barn. En kvinna säger t.ex.

... denna sed har känts mycket främmande ... och pumpor, vad är det? Ingenting som odlas i Jämtland, i alla fall! ...

... Varför ska vi uppmuntra våra barn att klä ut sig till benrangel och lik? Varför ska vi uppmuntra våra barn att på ett oerhört otrevligt manér hota och utpressa oss – på godis? ...

... Och nu, exploderar det! Pumpor och skelett överallt, dödsallar och godis! Utklädda ungar som försöker utöva utpressning! ...

⁵² ULMA 38655 Signe Green 1997 DAL Mora Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

... Jag tror – hoppas – att halloween är en modenyck som snart kommer att passera. Det är ingenting jag vill ska få fotfäste här i byn hos våra barn ...

... Jag är förvånad över den entusiasm med vilken folk kastar sig över detta?⁵³

Med anknytning till Jeffners definition av livsåskådningsbegreppet som centralt värderingssystem som ger uttryck åt människors grundhållning vill jag citera en kvinna, boende på landsbygden, född år 1944. Hon berättar att hon som prästfru är verksam som församlingsassistent. Trots att hon låter oss få veta att hon aldrig hört talas om halloween, har därmed heller ingen aning om hur högtiden firas, uttrycker hon tydligt sitt avståndstagande. Enligt min tolkning talar detta sitt tydliga språk om livsåskådningens delar som består av moraliska övertygelser samt föreställningsvärld. Bakom kvinnans redogörelse – likt många andras, återspeglas hennes individuella livsåskådning. Ytterst är det hennes tro, den kristna etiken som ligger till grund för hennes uppfattning. Då den kristna etiken står i motsats till tron på ockultism och andra livsåskådningar än den traditionella kristna, är hon starkt kritisk. Sin kritiska hållning grundar sig på att hennes associationer går till Irland ...

Jag har aldrig hört talas om halloween, mina associationer går dock till Irland, men jag har ingen aning om hur högtiden firas. Jag har inget att invända mot att svenskar eller invandrare firar halloween eller tar upp andra traditioner ...

... Ensamhet och brist på meningsfull sysselsättning är ett stort problem i samhället. Allt som kan främja goda relationer mellan vänner och grannar är positivt – i synnerhet det som förankras i god kultur och i vår gemensamma historia. Trots att jag inte alls vet vad halloween innebär vill jag för säkerhets skull uttrycka mitt avståndstagande till all skrock, spöktro och new age-influerad smörja som tycks styra livet för allt fler människor. Hoppas halloween inte har den inriktningen – då kan vi vara företeelsen förutan.⁵⁴

Då jag tolkar dessa rader kan jag ana en viss dubbelhet i argumentationen. Å ena sidan har hon inget att invända mot halloween eller andra nya traditioner, men å andra sidan är det precis vad hon gör. Hon uttrycker dock sin ståndpunkt om att det är positivt med det mesta, men bara om det förankras i *god* kultur och i *vår* gemensamma historia ...?!

De neutrala

Det finns som redan framkommit uppfattningar som jag tolkar som motsägelsefulla, d.v.s. uttalandena är såväl positiva som negativa. Det grundar sig bl a tror jag i en slags osäkerhet

⁵³ ULMA 38790 Barbro Ekström 1997 JTL Stugun Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

⁵⁴ ULMA 38662 Gun Bengtsson 1997 VGL Kyrkefalla Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

inför det nya. Då man inte riktigt vet hur man ska förhålla sig, söker man inta en mer neutral hållning, det blir som det blir på något sätt, det är andra som får styra. Då halloween som företeelse är relativt ny, anser somliga att ”det berör inte mig”. En röst som enligt min uppfattning intar denna hållning är följande:

Jag firar inte halloween. Eventuellt ska jag gå på en halloweenfest till helgen, men det betyder inget speciellt för mig (annat än att det naturligtvis kan vara kul att klä ut sig) Jag ser inget direkt behov av att fira halloween för egen del; frågan har liksom aldrig kommit upp. Å andra sidan har jag generellt svårt för jippon och kollektiva festligheter; jag brukar varken gå på kräftskiva eller ens supa på midsommarafton ... Personligen har jag inget behov av en halloweensed; jag får utlopp för mina behov av såväl skrämelse som maskerad på annat sätt. Men det stör mig inte om andra vill hålla på med det.⁵⁵

Citatet utgör enligt ett exempel på att man å ena sidan säger ”jag firar inte halloween”, samtidigt som man säger att man ska klä ut sig och gå på halloweenfest ...! Min tolkning är att då deltar man passivt. Här kan man skönja en positiv hållning bakom uttalad neutralitet. Motsägelsefullt – enligt min mening. Följande citat är också typisk, d.v.s. det är ett flertal som ger liknande redogörelser:

Jag har inte nämnvärt intresserat mig för rubricerade företeelse ... vi firar inte halloween i vår familj och jag känner ingen som mig veterligt gör det ... Jag antar att man inom affärsvärlden gärna ser att det kan skapas en tradition som kan medföra, helst mycket, klirr i kassorna under en förmodligen ganska stillsam period inom de flesta affärsområdena.⁵⁶

I ett försök att kategorisera det samlade tidningsmaterialet kan man urskilja olika typer av texter. Jag har delat in materialet på följande sätt:

1. Annonser med kommersiellt syfte

2. Positiva faktareportage

3. Negativa röster

4. Kritik från kyrkan

⁵⁵ ULMA 38769 Theo Axner 1997 UPL Uppsala Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

⁵⁶ ULMA 38667 Anders Wallberg 1997 GST Gävle Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

1. Annonser med kommersiellt syfte

Att affärsbranscher har ett stort intresse av etablerandet av halloween är uppenbart. Helgen har öppnat till möjligheter för stor kommers. Det kanske är som också framkommit i de personliga redogörelserna att det inte vore möjligt att införa ett firande utan affärshandlarnas och media marknadsföring. Som tidigare nämnts, har Lilja fokuserat på just det kommersiella perspektivet i sin studie, vilket innebär att hon redan i sina slutsatser kommit fram till att halloween blivit till en stor angelägenhet för handeln.

Då jag har arbetat med tidningsmaterialet har det slagit mig vilken enorm uppmärksamhet och halloween fått i t.ex. media. Oavsett om syftet är att belysa det positiva eller det negativa med firandet, ges ett stort utrymme i pressen. Materialet ger därmed belägg för min tanke inför det här arbetet, om att halloween inte är en neutral sed, utan högst kontroversiell. Den väcker till känslor som mynnar ut i debatter med argument för och emot.

2. Positiva faktareportage

Under mitt arbete i arkivet har jag noterat den mängd tidningsreportage, vilka vill förmedla det positiva i att fira halloween. I samtliga reportage tillhörande denna kategori finns också den historiska aspekten med. Medvetet vill skribenterna lyfta fram att halloween firandet är en gammal tradition, väl värd att ta till oss och bevara. Historiken finns med som ett inslag av kuriosa. En annan notering jag gjort är att i de flesta texter talar man om att högtiden främst är barnens högtid. Ser man till utvecklingen mellan då artiklarna publicerades fram till idag tenderar dock firandet att bli till en angelägenhet även för vuxna.

I en tidning står att läsa om hur en kuslig fest med hedniska rötter är ett trevligt inslag i höstmörkret:

Den amerikanska seden att fira halloween är över oss. Och visst är det trevligt med en kuslig fest som avbrott i höstmörkret. Nu behöver vi inte vänta ända till Lucia för att få klä ut oss.⁵⁷

I Aftonbladet måndagen 30 oktober år 2000, ges tips om hur man bäst fixar spökfesten. Vi får också veta att ”traditionen från USA kommit för att stanna.” Vidare står det i artikeln om att

⁵⁷ Dagens Nyheter, oktober 1997, Anna Kyringer, ur kopia av originalet SOFI i Uppsala

halloweenfesten är vårt ljus i mörkret mellan kräftsnapen och glöggen. Ingeborg Borgenstierna – intendent på Nordiska Museet skriver följande inlägg i reportaget:

Vi i Sverige var först i Europa att ta efter firandet från Amerika. Det var McDonalds som först slog mynt av det hela ... men nu kommer Frankrike och Danmark också.

Borgenstierna välkomnar festandet och säger att hon skulle vilja se mer av traditionen om att öppna våra hem för objudna grannar och vänner. Det gör man bäst genom att sätta ut pumpan vid trappan, grinden eller balkongen.⁵⁸

3. Negativa röster

I november 1997 var temat i ”Läsarnas forum” i Uppsala Tidning halloween. Där fick läsarna möjlighet att tycka till i ämnet. Jag har tagit del av några som är kritiska. ”Vägra halloween!”, säger en röst. ”- Är det verkligen spöken, dödsallar, häxor mm som våra barn och vi vuxna behöver i vårt samhälle idag?”, frågar sig en annan. En läsare skriver så här i sin insändare:

... det är dåligt! Ytterst osmakligt tycker jag. Varför ska vi ta in denna hemska sed från USA, att fira halloween? Vad har halloween att göra med alla helgons dag? Jag känner stor sorg i mitt hjärta på grund av svenskars aningslöshet. Att man inte förstår att detta har en andlig påverkan på vårt land, att det skapar mörker och elände, våld och arbetslöshet. Sedan vill vi fira Lucia för att få lite ljus och värme. Hur ska vi ha det i Sverige? Ljus eller mörker? Liv eller död?

Insändare av Helena Bergqvist 5/11 – 97

Ytterligare en person med liknande inställning skriver:

Tycker ni att det är rätt att ondskan och sådant som fyller människor med rädsla skall marknadsföras och släppas in i Sverige hur mycket som helst? Behövs det inte tvärtom mer ljus, hopp och glädje för ett folk som redan lever i mörker.⁵⁹

Insändare Friedrich Reusser 5/11 –97

För att få kraft bakom argumenteringen att halloweenfirandet för med sig negativa konsekvenser ges en bild i många reportage av halloweens baksida. Syftet är således att visa på de konsekvenser som kan bli då firandet ”går över styr”. I den ena skildringen efter den

⁵⁸ Aftonbladet, oktober 2000, Journalist Lillemor Dahl, uttalande av Ingeborg Borgenstierna, ur kopia av originalet SOFI i Uppsala

⁵⁹ Uppsala Nya Tidning onsdag 5 november 1997, kopia av originalet SOFI i Uppsala

andra får vi inblick i olika händelser. Ett exempel är när Aftonbladet publicerade nyheten om att en hel skolklass 12-åringar blev förgiftade av råttgift från jordgubbsbålen, vilket skulle vara ett bus. Detta inträffade på en fest i Blekinge år 2000.⁶⁰

”Familjefest i USA blev svensk fylledag”, ”Leksaksvapen mot poliser”, samt ”Bråkig helg i Uppsala”, är några exempel på överrubriker i pressen till tragiska händelser i samband med firandet. Det är inte bara leksaksreklamen som kommit. Många förfasar sig också över att halloweenfirandet ”flyttat in” i våra matbutiker. På ICA och Konsum t.ex. satsar man starkt på matreklam som lockbete. Vad sägs om häxbrygd, spett m. blodig tomatsås, draculaswiss, djävulsdip och spökgodis. Att driva med död och ondska på detta sätt är något som upprör samtliga tillhörande denna kategori. Många föräldrar upplever att de blir mer eller mindre tvingade att handla och delta mot sin vilja. Att införa ”dansande skelett” på dagis, är inget annat än big business, menar kritikerna.⁶¹

Bakom all denna kritik, finns ett gemensamt enligt min tolkning. Det finns en ilska. Människor är uppriktigt arga för den ve och fasa som halloween för med sig. Det finns många vuxna – speciellt föräldrar som reagerar starkt på vad det är som barnen lockas in i. En ond, djävulsk och skrämmande värld, som faktiskt också finns i verkligheten. Allt detta är oansvarigt och kan få negativa följder i framtiden menar många.

4. Kritik från kyrkan

Materialet som går under den fjärde kategorin är kritiken från kyrkan. Alla helgons dag försvann i Sverige som officiell helgdag i och med Gustav III: s kalenderreform 1772. Alla själars dag från 1000-talet, minnesdagen över de avlidna slopades i och med Luthers reformation på 1500-talet. Som minnesdag för bortgångnas anhöriga återinfördes dock Alla helgons dag 1954.⁶²

En livsåskådning i kristen tappning framhäver vissa drag i den kristna tron, nämligen gudsbilden, synen på frälsning samt förhållandet mellan människa och Gud. Uppsatsens teoretiska ansats är att vår tro och livsåskådning påverkar vårt sätt att leva. Den utgör en grund för hur vi tar ställning och handlar i olika situationer. Kyrkans motstånd och försök att

⁶⁰ Aftonbladet tisdag 31 oktober 2000, Cina Rönn, kopia av originalet SOFI i Uppsala

⁶¹ Dagens Nyheter 1997 Ulrika By, Kopia av originalet SOFI i Uppsala

⁶² Dagens Nyheter 31 oktober 2000, Per Mortensson, kopia av originalet SOFI, Uppsala

reducera betydelsen av halloween grundar sig på kristen etik, d.v.s. här argumenterar människor i frågan som har en etablerad livsåskådning.

Jag har dock noterat att det även inom kyrkan råder oenighet om hur man bäst bör bemöta firandet av halloween. Ur materialet som visar på en splittring inom kyrkan i frågan har jag noterat tre olika förhållningssätt. En del menar att det bästa är att inte göra så stor sak av det hela. Krister Andersson, Missionsförbundet i Stockholm intar denna linje och vill hålla isär begreppen, medvetandegöra för barn t.ex. att det handlar om maskerad och inget annat. Han menar att det inte rör sig om ockultism eller djävulsdyrkan så länge man inte tillber pumpor eller talar om döden som ett gudaväsen. Så länge det sker under kontrollerade former fungerar halloween som ett sätt att hantera rädsla. Att vi ikläder våra barn de här symbolerna betyder inte att det onda får makt. Snarare besegrar vi det onda och förlöjligar det, menar han.⁶³ Svenska kyrkan har också i enlighet med denna linje sökt bemöta halloweens genomslagskraft genom att i kampanjer visa det kyrkliga alternativet. Man vill lyfta fram den svenska traditionen, och förmedla att kyrkan står för ett stillsamt högtidlighållande i motsats till halloweens mer kommersialiserade firande. Kyrkan vill nå ut till människor och visa att kyrkan är en plats för eftertanke kring olika aspekter i livet. Andersson menar att kyrkan tydligare måste föra ut sitt budskap om ljus och hopp kring döden, då det uppstått ett tomrum i och med sekulariseringen, som fyllts upp av fenomen som halloween. Han hävdar dock att det är viktigt att personal på förskolor och skolor tar sitt ansvar och understryker att det är maskerad det handlar om, så att det inte blir för skrämmande. Beatrice Alm – pastor inom S:t Johannes metodistförsamling i Uppsala, anser att i dagens multikulturella samhälle hålls olika saker heliga i olika grupper. ”Jag kan inte kräva att alla ska tycka och tänka som jag gör”, säger hon.

Andra representanter från kyrkan sida går till stark motoffensiv för att argumentera för följderna då många barn t.ex. tror att detta med djävulsdyrkan är något roligt. Berndt Isakson, metodistpastor är en av många som intar denna linje.

Så finns det röster från kyrkan som intar ett tredje förhållningssätt. Kyrkoherde Eva Noreus t.ex., är starkt kritisk till ett firande som bygger på ockulta, övernaturliga föreställningar och en fascination för döden. I den kristna tron ser man ingen möjlighet till kontakt mellan

⁶³ Dagens Nyheter 31 oktober 2000, Krister Andersson, reporter Tove Wennerberg, kopia av originalet SOFI, Uppsala

levande och döda, medan halloween ursprungligen är en hednisk sed där man tro att de döda kan komma i kontakt med de levande under just denna natt. Hon vill därför istället erövra halloween till den kristna traditionen och hedrandet av de dödas minne som sker vid allhelgonahelgen. Hon berättar att hon placerat en pumpa på predikstolen vid förra halloween, och menar att man borde kunna fira halloween och tänka att döden inte är så farlig, det handlar ju om uppståndelse egentligen.⁶⁴

4.2 Analys av resultat

Jag har noterat att det finns en allmän föreställning om att alla helgons dag är en svensk gammal sed och att halloween nu kommit för att ta över. Men ur historiskt perspektiv så är det Samhain som har urgamla anor och Alla helgons dag var något som kyrkan i ett senare skede införde. Dagen har firats sen 1 november år 731. Som redan nämnts försökte man avskaffa den 1772, men den firades ändå av många. Som också framkommit återinfördes helgen igen år 1954. Idag har helgen blivit väldigt betydelsefull för människor, allt fler besöker kyrkogårdarna för att tända ljus vid gravarna. Då allhelgonahelgen uppfattas av många som den mest högtidliga, är reaktionen från flera håll mycket starka. Detta då man anser att just spöken, demoner och djävlar går stick i stäv med allt vad allhelgonahelgen står för. På alla helgons dag går vi till kyrkan med en känsla av vördnad och aktning för att tända en ljus och skänka tankar till någon vän eller anhörig som är död. Varför man då ska blanda in spöken och annat i den redan så stämmingsfulla högtiden, är en vanligt förekommande fråga.

Att vi värderar det traditionella mycket högt är något som återspeglas i de attityder som uttrycks i texterna. Att bevara svenska seder anses viktigt. Detta om vad som egentligen är "svenskt" är ett tema för diskussion i sig, vilket jag inte ämnar fördjupa mig i inom ramen för denna uppsats. Dock är påståenden av denna karaktär ett uttryck för en motsatt uppfattning än den gängse – den om att leva i ett öppet samhälle, där det finns plats för alla, oavsett religion, tradition och kultur. I såväl de skriftliga redogörelserna som i det samlade tidningsmaterialet uttrycks en motvilja på ett mycket tydligt sätt mot alla de amerikanska influenser som kommer till vårt land.

På Historiska museet vill man verka för att få bort denna inställning. 1999 arrangerade därför museet en temadag, "Halloween på historiska". Målgruppen var den breda allmänheten.

⁶⁴ UNT 25 oktober 2000 reporter Josef Nylén, kopia av originalet SOFI, Uppsala

”- Hos människor finns det ett stort intresse för det abnormala och avvikande, vilket också kommer till uttryck vid halloween”, säger Karl-Olof Cederberg på museet. Temadagen arrangerades då man menar att museerna måste våga ta nya grepp för att hänga med i samtiden och bli en del av människornas fritid. Halloweenfirandet ter sig för många inom kulturvärlden som något amerikaniserat och kommersialiserat, till skillnad från våra gamla fina ”svenska” allhelgonaseder. Då glömmar man att de flesta av ”våra” seder faktiskt är importerade från andra länder. Museerna får inte medverka till denna kulturkonservatism, som förstärker myten om nationalstaten med sina nationella seder som skall ena det svenska folket.⁶⁵

Under arbetet med källmaterialet har jag noterat att i pressen framställs halloween ofta som ett positivt och nödvändigt bidrag till de svenska årshögtiderna. Den lyser upp den mörka hösten och ger legitimitet till att människor kan tillfredsställa sina behov av skräck och kusligheter samt uppmuntrar till karneval och lek. I dessa argument kan man skönja en dold kritik mot det svenska samhället som alltför stelt och allvarsamt. Detta får mig osökt att tänka på ”den disciplinerade svenskheten”. Ur historiskt perspektiv har inte bara alla högtider givit rytm åt året, utan offentliga högtider har även verkat likt ett kontrollsystem av människor, detta då från kyrkans sida. I detta har den s.k. ”disciplinerade svenskheten” sitt ursprung, d.v.s. det finns en dubbelhet av utsvävningar och kontroll. Lilja nämner också i sin studie att då halloween till viss del står utanför de vuxnas kontroll, uppstår en känsla av att det är något nytt, hotfullt och skrämmande som vi mycket väl kan vara utan.⁶⁶ Trots att majoriteten av dem som finns bakom de personligt skrivna texterna inte uttalar någon tydlig etablerad livsåskådning vad gäller föreställningar om Gud etc, är den moraliska övertygelsen starkt framträdande. De flesta är tydliga i sin uppfattning om hur vi bör förhålla oss till den nya företeelsen.

Vi lever i en brytningstid. I vår tid – i vårt samhälle är det inte längre en given livsåskådning som är den rådande. Människor tror och formar sina egna liv. Som jag inledningsvis nämnde, uttrycker en del en mera etablerad livsåskådning, andra bär på en mera individuell, som inte uttalas lika tydligt. Liselotte Frisk – lektor i religionshistoria, är Sveriges främsta forskare i nyreligiositet. Då hon talar om vad som kännetecknar new age, talar hon om ”smörgåsbordsprincipen”, vilket jag tycker passar bra in i sammanhanget. Liket ett

⁶⁵ Karl-Olof Cederberg, Historiska museet 12-03-99, kopia av originalet SOFI, Uppsala

⁶⁶ Lilja, Agneta 1998:86

smörgåsbord väljer man som individ ut det man vill ha, formar på så sätt sin egen tro. Detta är något som karakteriserar vår kultur. Frisk nämner i sin bok att new age-strömningarna har nått sådan popularitet att de av religionshistorikern Olav Hammer kallats för vår nya folketro. Inom new age finns idag många företeelser, dock har nyreligiositeten hämtat en stor del av sin inspiration från bl.a. ockulta kretsar.⁶⁷ Begreppet ockultism är intressant i sammanhanget. Frisk beskriver ockultism som en företeelse som ligger på gränsen till såväl religion som vetenskap. Det kan handla om en syn på tillvaron ett den osynliga världen endast är en del av verkligheten.⁶⁸ Som framkommit i uppsatsen finns det många som med glädje välkomnar halloween. Så finns det andra som förfasar sig över fenomenet. Kritikerna menar att då halloween har en högst ockult bakgrund, bör vi heller inte fira seden. Jag tror att människor som har en tilltro till new age rörelsen, som är öppna för olika livsåskådningar inte alls känner samma motstånd till halloween. Att seden har sitt ursprung i en annan uråldrig religion upplevs inte som något hinder, snarare tvärtom. En del av det gamla får leva kvar, medan annat ändras för att passa vårt sätt att leva. Många upplever det som spännande. Jag tror att det även är en generationsfråga. Frisk skriver i sin bok:

På smörgåsbordet finner man en mängd olika rätter från vitt skilda platser på jorden. Man väljer och plockar själv ihop sin egen tallrik av de rätter man finner attraktiva.⁶⁹

5. Sammanfattande diskussion

Studien visar på hur olika utgångspunkter, d.v.s. människors tro och livsåskådning skapar skilda uppfattningar. Jag har noterat att de människor som lever utifrån en etablerad kristen livssyn inte alls deltar i firandet. Detta då den hedniska seden – halloween, inte stämmer överens med en kristen persons tro och värderingar. Ur den sekulariserade livsåskådningen har jag kunnat urskilja flera typer av argument. Alla de som ser på firandet av halloween som ett kul inslag på hösten – de välkomnar också seden. Den här gruppen av människor har en större tilltro och öppenhet till andra tros- och livsåskådningar än den traditionella kristna. Utan att fördjupa sig i någon innebörd av halloween, ser man det helt enkelt som ett tillfälle för fest. En annan ståndpunkt jag kunnat urskilja är de som inte deltar utifrån argumentet att halloween endast är ett kommersiellt USA jippo. Men den kanske största gruppen, enligt vad jag har kommit fram till under arbetets gång är alla de som utifrån en profan livsåskådning känner motstånd av olika anledningar, men deltar ändå.

⁶⁷ Frisk, Liselotte 1998:163, 164

⁶⁸ Ibid: 26

Förutom de olika uppfattningar som finns om halloween, är den kommersiella aspekten omöjlig att bortse ifrån. Med halloween som utgångspunkt skapas enorma möjligheter till ökad försäljning. Det är allt från blomsterarrangemang, utklädningskläder, smink, pumpor, ljus och lyktor samt mycket annat. Någon genomtänkt strategi för att etablera halloween i Sverige har således inte behövts. Det som krävdes var populärkulturella influenser och intresserade köpmän samt människor med en längtan – ett behov av en högtid på hösten, vilket också är det vanligaste argumentet hos alla anhängare för traditionen. Agnetha Lilja, bekräftar bilden av en framväxande festkultur som förmedlats av endast ett fåtal aktörer. Speciellt ungdomar har väldigt fort anammat högtiden, då de är uppvuxna och lever i en global mediekultur och kanske inte i lika hög grad tänker på att skilja åt vad som är svenskt och inte. Man kan ändå fråga sig varför svenskarna tagit till sig den nya traditionen så oerhört snabbt och lätt. Lilja ser ett antal skäl, nämligen att festen innehåller flera inslag som vi känner igen från andra högtider under året. Det maskerade tiggeriet finns med hos påskkäringarna och från skördefirandet finns en tradition om att ha en fest på hösten. Att generationen äldre i högre grad argumenterar för att då seden inte är svensk, bör vi heller inte ta till oss den, är en av mina slutsatser ur källmaterialet.

De flesta som är negativa anser vikten av att värna om de svenska traditioner vi redan har sedan långt tillbaka i tiden. Bakom detta resonemang tolkar jag ”en längtan” tillbaka till det gamla bondesamhället. En längtan efter att bevara alla de kyrkliga högtider som firades förr och som gav rytm åt året. Jag tror att behovet av traditioner finns hos alla människor, då vi behöver något som avskiljer och skapar omväxling i vår vardag, något som är återkommande. Som jag nämnde inledningsvis så är inte halloween något neutralt, utan det är en ny sed som väcker till känslor hos de flesta av oss, d.v.s. man tycker något om företeelsen. Jag tror att då de flesta högtider/fester innefattar inte bara en *festmåltid* och *gemenskap* utan också *berättelser*, ter det sig annorlunda vid halloween för att vi inte har någon given berättelse med anknytning till denna helg. Det jag menar är att halloween inte har någon djup förankring hos oss i Sverige, rent känslomässigt. Alla de symboler och symbolhandlingar som vi helt naturligt tar till hjälp inför andra högtider, är för oss nya vad gäller halloween. Att vi t.ex. tar in adventsljustaken till advent, granen till jul, ställer fram påskris till påsk etc är inget vi funderar särskilt mycket över. Vi gör det då traditionen är så fast förankrad i oss. Vi har också olika typer av fester, vi har naturens fester som valborgsmässoafton, midsommarafton är exempel på. Så har vi den religiösa traditionens historia såsom julen och påskan som redan

⁶⁹ Ibid: 164

nämnts. Jag tror att många människor är negativa till halloween för att vi inte har någon känsla för *vad* det är vi egentligen firar? Trots att allt fler firar tror jag att det handlar om att delta i något nytt, något kul och mysigt utan att det för den skull har någon egentlig innebörd. Då man talar om religion, symboler och traditioner finns det ju alltid en ”yttre form” och ”en inre”, d.v.s. det finns olika dimensioner. En negativ röst säger t.ex. att ”Halloweens innebörd har nog ingen av firarna riktigt förstått”⁷⁰

För många människor hänger vår kristna tradition nära samman med det vi firar, och att vi firar har flera skäl. En del av oss kanske firar eller inte firar just för att stärka känslan av att vi är svenskar och bor i Sverige. Så finns det som framkommit många som deltar för att få ha mysigt med familj och vänner etc. Så finns det människor som firar, då det är ett uttryck för den kristna livskänslan. Traditioner betyder olika för olika människor. Oavsett varför vi firar och hur ”modernt” vårt samhälle än blir finns ett behov av traditioner. En del traditioner faller i glömska, medan andra uppstår. Halloween är ett exempel på en företeelse som är en enda stor sammanblandning av en folklig sed och en kyrklig högtid. Ursprunget går att härledas ända till mytologins värld. Traditionen hålls fortfarande vid liv – dock under förändrade former. Nu har den även introducerats här i Sverige, och det har väckt till reflektioner. Då traditioner handlar mycket om känslor, tror jag att traditioner har stor betydelse för våra liv.

Liljas undersökning byggdes till stora delar på hur handel och massmedia propagerat för firandet. Som ett komplement till hennes studie har min undersökning syftat till att lyfta fram och belysa svenskars inställning till halloween. Det är många röster som framkommit i arbetet och det ska bli spännande att följa utvecklingen av halloween som högtid i Sverige.

⁷⁰ ULMA 38785 Elsa Wallin 1997 UPL Husby-Långhundra Frgl M 279, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

LITTERATUR

Biederman, Hans (1997) *Symbollexikonet*, Bokförlaget Forum, Stockholm

Bråkenhielm, Carl Reinhold (1994) *Människan i världen Om filosofi, teologi och etik i våra världsbilder*, Almqvist och Wiksell, Sverige

Frisk, Liselott (1998) *Nyreligiositet i Sverige Ett religionsvetenskapligt perspektiv*, Bokförlaget Nya Doxa, Nora

Green, Jane Miranda (1993) *Celtic Myths*, The British Museum Company Ltd

Görman, Marianne (1987) *nordiskt och keltiskt Sydiskandinavisk religion under yngre bronsålder och keltisk järnålder*, Görmans förlag, Dalby

Kallenberg Kjell, Bråkenhielm Carl Reinhold, Larsson Gerry (1996) *Tro och värderingar i 90-talets Sverige*, Bokförlaget Libris, Örebro

Lilja, Agneta (1998) *Sockrade hjärtan och godissugna spöken, Alla hjärtans Dag och Halloween – två nya festseder i Sverige*, Reklam och katalogtryck AB, Uppsala

Olsen, Harald (2000) *Keltisk andlighet*, Bokförlaget Cordia AB, Göteborg

Ross, Anne (1986) *Keltiska sagor och myter Från druiderna till Kung Arthur*, Bokförlaget Legenda AB, Stockholm

Sundqvist Olof, Svalastog Anna-Lydia red. (1997) *Myter och mytteorier Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*, Religionshistoriska avdelningen Teologiska institutionen, Uppsala universitet

KÄLLOR

ULMA M 279 Halloween, Språk- och folkminnesinstitutet, Folkminnesenheten, Uppsala (Material från en tidigare studie 1997 av Lilja, Agneta. Undersökningen omfattades av ett större projekt "Den internationella kulturens påverkan för den svenska kulturutvecklingen")

En samling tidningsmaterial om halloween, Folkminnesenheten, SOFI, Uppsala